

کتابخانه اخلاق اسلامی

آغازی بر فعالیت‌های اخلاق پژوهی گروه اخلاق معاونت پژوهش
مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی

تقی آسمانی *

TAsemani@noornet.net

* پژوهشگر گروه قرآن و اخلاق و دعا - مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی.

۴۸ || رده‌آورد نور ۷۲

فصلنامه اطلاع‌رسانی، آشنایی و مطالعات رایانه‌ای علوم اسلامی

اشاره

در این مقاله، به معرفی نرم‌افزار کتابخانه اخلاق اسلامی پرداخته شده است. تا به حال، دو نسخه از این نرم‌افزار تولید شده که نسخه دوم آن، با عنوان «دانشنامه اخلاق اسلامی» در معرض استفاده کاربران قرار گرفته است. نسخه یک این برنامه، شامل متن ۳۶۳ عنوان کتاب در ۶۲۰ جلد از منابع مهم در زمینه علم اخلاق، به زبان عربی و فارسی است و کتابخانه نسخه دوم این نرم‌افزار نیز حاوی ۴۴۵ عنوان کتاب در ۹۱۴ جلد است.

جمع‌آوری منابع مهم اخلاقی در چهار رویکرد: نقلی، فلسفی، عرفانی و تلفیقی، موضوع‌بندی کتاب‌ها و قسمت‌بندی مرتبط در نسخه یک، و افزایش منابع، استفاده از قالب کتابخانه استاندارد، ایجاد دامنه موضوعی در نسخه دوم، از جمله قابلیت‌های مهم این برنامه ارزشمند است.

کلیدواژه‌گان: اخلاق، اخلاق اسلامی، کتابخانه.

شهید مطهری در این باره می‌نویسد: «اگر قدرت را به عنوان ملاک پیشرفت بدانیم، جوامع غربی امروزه جزء «جامعه پیشرفته» هستند، نسبت به گذشته؛ مثلاً از نظر ثروت (قدرتشان به گذشته) خیلی بیشتر شده است؛ ولی اگر مثلاً جنبه‌های انسانی آن را در نظر بگیریم، قدری کمیت آنها لنگ می‌شود؛ یعنی خود غربی‌ها نیز دیگر مدعی پیشرفت نیستند. مسئله‌ای که در اینجا طرح کرده است، تحت عنوان «انحطاط غرب» که اکنون مسئله مهمی در دنیا شده است و آن را طرح می‌کنند، ارتباطی با مسئله قدرت ندارد؛ درحالی‌که غرب از نظر تکنیک روزبه‌روز پیش‌تر می‌رود، همواره صحبت از انحطاط غرب است و تازه غرب نه فقط با معیار ارزش‌های اخلاقی انحطاط دارد؛ بلکه با برخی معیارهای دیگر نیز انحطاط دارد... [غرب] در شرایطی که روزبه‌روز از نظر فنی قوی‌تر و مجهزتر می‌شود، در حال انحطاطی است که منجر به سقوط آن خواهد شد» (مرتضی مطهری، ۱۳۸۴ش، ج ۱۵: ۲۰۲، با اندکی تصرف).

طبق تعالیم قرآن مجید، هدف خداوند متعال از خلقت انس و جن، عبادت اوست؛ «وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ» (ذاریات: ۵۶) و جن و انس را جز برای اینکه مرا بپرستند، نیافریدیم. بنابراین، همه این پیشرفت‌ها باید در مسیر افزایش عبودیت و تعبد انسان‌ها باشد. همچنین، پیامبر اعظم (صلی‌الله‌علیه‌وآله) هدف از بعثت خود را اتمام و اکمال مکارم اخلاقی معرفی می‌کند؛ «فَقَدْ لَ (صَلَّى‌اللَّهِ‌عَلَيْهِ‌وآلِهِ): إِنَّمَا بُعِثْتُ لِأَتَمِّمَ مَكَارِمَ الْأَخْلَاقِ» (طبرسی، ۱۳۷۰ش، ج ۱: ۸). همه اینها، به این معناست که پیشرفت‌های منتهای اخلاق، دیر یا زود به سقوط و انحطاط جامعه می‌انجامد و انسان‌ها با در دست داشتن تکنولوژی‌های فراوان، به موجودات وحشی تبدیل خواهند شد که برای پیشرفت‌های بیشتر و تأمین آسایش خود، حاضرند همه چیز را نابود کنند؛ هرچند کارشان در انتها به نابودی خودشان منجر شود.

درآمد

عصری که در آن زندگی می‌کنیم، معروف به عصر فناوری است. سرعت نقل و انتقال اطلاعات و تولید علم در این عصر، به حدی بالا رفته است که از آن، به «عصر انفجار اطلاعات» یاد می‌کنند. پیشرفت‌های شگرفی که روزگاری عقل بشر توان تخیل آن را نیز نداشت، در این زمانه اتفاق افتاده است و به سرعت هم در حال پیشرفت است؛ اما آنچه در این عرصه به فراموشی سپرده شده و اقبال کمی به آن شده، کرامت انسانی و سجایای اخلاقی است؛ حال آنکه اخلاق به عنوان مبنایی‌ترین اصل در امر توسعه به حساب می‌آید و بدون توجه به اخلاق، جوامع بشری به سوی انحطاط می‌روند.

مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی با شناخت این راه و احساس این مسئولیت بزرگ، همواره در ترویج معارف حقه کوشیده است و نسبت به دیجیتالی کردن این آثار اهتمام داشته است. نرم‌افزار کتابخانه اخلاق اسلامی که در بردارنده کتب اخلاقی، فضایل، رذایل، تربیتی و آداب و سنن می‌باشد، از آن جمله است

بهترین راه برای بازسازی ایمان و اخلاق در میان مردم، بازگشت به تعالیم الهی و پیروی از مکتب انبیای عظام، به ویژه پیامبر خاتم (صلی الله علیه و آله) می باشد. شناخت این تعالیم و هدایت مردم به سوی آن، بر عهده علمای ربانی می باشد. نشر و ترویج معارف الهی، سیره و سنت نبوی و مشی و منش علما و بزرگان دینی نیز نقش بسزایی در حرکت جامعه به سوی اخلاق دارد. آموزش های اخلاقی، در کنار فقه و اصول و عقاید، رکن مهمی از مباحث حوزه های علمیه بوده است. در سال های قبل، درس های اخلاق و نوشتن دستورعمل ها و کتاب های اخلاقی در حوزه های علمیه و حتی بین عموم مردم رایج بوده است و به جهت این اهتمام جدی، انسان های وارسته ای تربیت شده اند که هریک، اسوه ای برای حوزویان و دیگر مردم بوده اند.

اما اکنون، بهای لازم به اخلاق داده نمی شود و بسان دیگر علوم حوزوی، به آن توجه نمی گردد. بحث ها و درس های اخلاقی، کم فروغ شده است و تحقیقات لازم و بایسته در این علم انجام نمی گیرد و ناهنجاری هایی که در جامعه دیده می شود، ریشه یابی نمی شوند. اگرچه ساعاتی در روزهای پایانی هفته، برای درس اخلاق در نظر گرفته شده، اما برنامه ریزی دقیقی در این زمینه انجام نگرفته و متن خاصی برای آموزش علم اخلاق تدوین نشده است.

مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی با شناخت این راه و احساس این مسئولیت بزرگ، همواره در ترویج معارف حقه کوشیده است و نسبت به دیجیتالی کردن این آثار اهتمام داشته است. نرم افزار کتابخانه اخلاق اسلامی که در بردارنده کتب اخلاقی، فضایل، رذایل، تربیتی و آداب و سنن می باشد، از آن جمله است. به این امید که اساتید اخلاق و پژوهشگران علم اخلاق با در دست داشتن این منابع مهم اخلاقی به صورت جامع، درس های اخلاقی را از حالت فردی و صرف سخنرانی به درآورده و رونقی به آنها بخشند؛ تا روحی تازه در این علم دمیده بشود و در زندگی روزمره جوامع انسانی نقش اساسی داشته باشد.

پیشینه

پیشینه مباحث اخلاقی، به درازای عمر خلقت انسان است. از همان ابتدای خلقت، وقتی خداوند متعال به فرشتگان امر می کند که بر آدمی سجده کنند، این ابلیس است که سرکشی می کند و با تکبر و ادعای برتری، از فرمان الهی سر باز می زند و مطرود

درگاه الهی می گردد. بعد از هبوط آدم بر زمین و تشکیل جوامع انسانی، هر کجا که جامعه ای از تعالیم الهی بهره می گرفت و راه اخلاق و تقوا را پیش می گرفت، برکات الهی هم بر آنها نازل می شد؛ «وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْقُرَىٰ آمَنُوا وَ اتَّقَوْا لَفَتَحْنَا عَلَيْهِم بَرَكَاتٍ مِّنَ السَّمَاءِ وَ الْأَرْضِ وَ لَكِن كَذَّبُوا فَأَخَذْنَاهُم بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ» (اعراف: ۹۶) و اگر اهل شهرها و آبادی ها ایمان می آوردند و پرهیزکاری پیشه می کردند، یقیناً [درهای] برکاتی از آسمان و زمین را بر آنان می گشودیم؛ ولی [آیات الهی و پیامبران را] تکذیب کردند. ما هم آنان را به کیفر اعمالی که همواره مرتکب می شدند، [به عذابی سخت] گرفتیم.»

اما جوامعی که در مسیر بی اخلاقی و ظلم و ستم قدم برداشته اند، محکوم به نابودی بودند؛ هر چند از نظر ظاهری بسیار هم پیشرفته بودند؛ «وَ إِذَا أَرَدْنَا أَنْ نُهْلِكَ قَرْيَةً أَمَرْنَا مُتْرَفِيهَا فَفَسَقُوا فِيهَا فَحَقَّ عَلَيْهَا الْقَوْلُ فَدَمَّرْنَاهَا تَدْمِيرًا» (اسراء: ۱۶) هنگامی که بخواهیم شهر و دیاری را نابود کنیم، مرفهان و خوش گذران هایش را [به وسیله وحی به طاعت، بندگی و دوری از گناه] فرمان می دهیم؛ چون [سرپیچی کنند و] در آن شهر به فسق و فجور روی آورند، عذاب بر آنان لازم و حتم می شود. پس، آنان را به شدت درهم می کوبیم [و بنیادشان را از ریشه برمی کنیم].»

همان گونه که بیان شد، پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) نیز فلسفه بعثت خود را پیشبرد و تکمیل فضایل اخلاقی عنوان می کند و خداوند متعال نیز بر آرستگی پیامبر (ص) بر خلق و خوبی بس بزرگ و شگرف گواهی می دهد؛ «وَ إِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ» (قلم: ۴) و یقیناً تو بر ملکات و سجایای اخلاقی عظیمی قرار داری.» قرآن کریم این ویژگی حضرت را موجب جمع شدن افراد پیرامون پیامبر اعظم (صلی الله علیه و آله) می داند؛ «فِيمَا رَحْمَةً مِّنَ اللَّهِ لَئِن لَّمْ يَكُن لَّهُمْ وَ لَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَ اسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَ شَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ» (آل عمران: ۱۵۹) [ای پیامبر!] پس به مهر و رحمتی از سوی خدا با آنان نرم خوی شدی و اگر درشت خوی و سخت دل بودی، از پیرامونت پراکنده می شدند. پس، از آنان گذشت کن و برای آنان آمرزش بخواه و در کارها با آنان مشورت کن و چون تصمیم گرفتی، بر خدا توکل کن؛ زیرا خدا توکل کنندگان را دوست دارد.»

ائمه اطهار (ع) و در رأس آنها امیرمؤمنان (ع) که خلفای برحق رسول گرامی اسلام می باشند، همواره در مسیر حق و اخلاق بوده اند و حتی حاضر نشده اند برای رسیدن به حق و عدالت، لحظه ای به بی اخلاقی و تمسک به راه و روش های ناروا بپردازند.

حضرت علی(علیه السلام) در برابر کسانی که او را در این مسئله سرزنش می نمودند، پاسخ می داد: «أَتَأْمُرُونِي أَنْ أَطْلُبَ النَّصْرَ بِالْجَوْرِ فِيمَنْ وُلِيْتُ عَلَيْهِ! وَاللَّهِ لَا أَطُورُ بِهِ مَا سَمَرَ سَمِيرٌ وَ مَا أَمْ نَجْمٌ فِي السَّمَاءِ نَجْمًا؛ (صبحی صالح، ۱۴۱۴، خطبه ۱۲۶: ۱۸۳) آیا شما می خواهید که با توسل به جور و ستم به کسانی که قدرت سیاسی آنها به من سپرده شده، برای رسیدن به حق و عدالت یاری بجویم؟ به خدا، تا زمانی که نظام آفرینش بر اساس عدالت در چرخش و حرکت است، من نیز از مسیر عدالت بیرون نمی روم و تبعیض در توزیع ثروت های عمومی را به خود روا نمی دارم.» از آن روست که علما و بزرگان دین بر ترویج قرآن به عنوان یک کتاب اخلاقی برای کل جهانیان و تمسک به سنن پیامبر خاتم(صلی الله علیه و آله) و ائمه اطهار(علیهم السلام) به عنوان الگوهای کامل اخلاقی اهتمام داشتند و کتاب های فراوانی در حوزه مباحث اخلاقی و معنوی نوشته شده است.

فراوانی کتب در زمینه های اخلاقی، آداب و سنن، فضایل و رذایل، ادعیه، حقوق، انسان شناسی و دشواری دسترسی اخلاق پژوهان به همه این منابع، همچنین پیدایش مکاتب مختلف اخلاقی و رواج عرفان های نوظهور، مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی را بر آن داشت که یک نرم افزار جامع اخلاقی با تکیه بر منابع مهم این حوزه تولید کند.

در حوزه دیجیتال و نرم افزاری، تا قبل از این برنامه، هیچ نرم افزار جامعی در مرکز و یا خارج از مرکز در حوزه اخلاق اسلامی وجود نداشت. در مرکز البته شماری از کتاب های مرتبط با اخلاق اسلامی، متناسب با موضوع آنها، در نرم افزارهای مختلف، از قبیل کتابخانه جامع الأحادیث، حکمت اسلامی، عرفان و نورالجنان به

کاربران نرم افزارهای نور عرضه شده بود؛ ولی چون پراکندگی آنها ذهن را می آزارد، تولید یک نرم افزار مستقل و جامع در این حوزه در دستور کار قرار گرفت که بحمدالله تاکنون دو نسخه از آن تولید شده است.

اهداف و ضرورت

در خصوص ضرورت شکل گیری نرم افزار اخلاق اسلامی، باید به این نکته توجه داشت که اخلاق، یک علم است؛ علمی که با توجه به فلسفه خلقت انسان و بعثت انبیا، مقدم بر سایر علوم می باشد و نسبت به سایر علوم، سختی ها و پیچیدگی های خاص خودش را دارد و هرکسی را توان دستیابی به مراتب بالای آن نیست.

علم اخلاق، راه های آراسته شدن به خلق و خوی های پسندیده و دوری گزیدن از رفتارهای ناپسند را به انسان نشان می دهد. حاجی خلیفه در کتاب کشف الظنون در تعریف علم اخلاق می گوید: «هو علم بالفضائل و کیفیته اقتنائها لتحلّى النفس بها وبالذائل و کیفیة توقیها لتخلی عنها؛ (حاجی خلیفه، بی تا، ج ۱: ۳۵) علم اخلاق، آگاهی به ارزش ها و شیوه به دست آوردن آن است؛ برای زینت بخشیدن به نفس و آگاهی از خوی های ناپسند، و روش دوری از آن است؛ برای تهی کردن نفس از آن.» در تعاریف دانشمندان معاصر، پا از تهذیب نفس و خلق و خوی نیکو فراتر گذاشته شده و از علم اخلاق به علم زندگی تعبیر شده است؛ همچنان که شهید مطهری می فرماید: «علم اخلاق، عبارت است از علم زیستن یا علم چگونه باید زیست» (مطهری، ۱۳۸۴ ش، ج ۲۲: ۳۸).

اینکه چگونه باید باشیم و چگونه باید رفتار کنیم، یعنی علمی که برای تمامی حالات نفسانی انسان، چه فردی و چه اجتماعی، برنامه دارد و به جهت همین گستردگی است که از علم اخلاق در حوزه های مختلف همچون: فقه، روان شناسی، حقوق، فلسفه و عرفان بحث می شود. امروزه، نسبت اخلاق و علم اخلاق در علوم مختلف همچون: اخلاق و سیاست، اخلاق و اقتصاد،

The screenshot shows the 'Islamic Ethics Software' interface. It features a table with columns for 'Author', 'Title', 'Year', 'Language', and 'Publisher'. The table lists various books related to Islamic ethics, such as 'The Principles of Islamic Ethics' by Imam Khomeini and 'The Ethics of the Prophet' by Imam Ali. The interface also includes search filters and a sidebar with additional options.

نویسنده	عنوان	زبان	تعداد جلد	قرن	سال نشر	ناشر
امام علی (ع)	علم الأهل إلى بيوتهم	عربی	۲	پیش از هجری	دار صادر	دار صادر
امام علی (ع)	دوح الفیاض (ترجمه انصاری)	عربی	۱	۱۳۸۸	مشرقی دار الفکر	مشرقی دار الفکر
امام علی (ع)	حکمت عمل	عربی	۱	۱۳۸۵	مشرقی دار الفکر	مشرقی دار الفکر
امام علی (ع)	المصیفة السجادية	عربی	۱	۱۳۷۶	مشرقی دار الفکر	مشرقی دار الفکر
امام علی (ع)	رسالة الحقوق للامامین علیهم السلام	عربی	۱	۱۳۷۶	مشرقی دار الفکر	مشرقی دار الفکر
امام علی (ع)	آثار ابن القتیب	عربی	۳	۱۳۷۶	مشرقی دار الفکر	مشرقی دار الفکر
امام علی (ع)	مصباح الترفیة	عربی	۳	۱۳۷۶	مشرقی دار الفکر	مشرقی دار الفکر
امام علی (ع)	توضیح مفصل و اخلاق	عربی	۲	۱۳۷۶	مشرقی دار الفکر	مشرقی دار الفکر
امام علی (ع)	الهدی	عربی	۳	۱۳۷۶	مشرقی دار الفکر	مشرقی دار الفکر
امام علی (ع)	الاصحاب	عربی	۳	۱۳۷۶	مشرقی دار الفکر	مشرقی دار الفکر
امام علی (ع)	الاستیقام فی أعمال القلوب و البوارح	عربی	۳	۱۳۷۶	مشرقی دار الفکر	مشرقی دار الفکر
امام علی (ع)	التهذیب للحقوق الله	عربی	۳	۱۳۷۶	مشرقی دار الفکر	مشرقی دار الفکر
امام علی (ع)	آداب القلوب	عربی	۳	۱۳۷۶	مشرقی دار الفکر	مشرقی دار الفکر
امام علی (ع)	المجاهد و التواضع	عربی	۳	۲۰۰۲	دار و مکتبه الهیال	دار و مکتبه الهیال
امام علی (ع)	الفتح فی اخلاق الملوك	عربی	۳	۱۳۳۲	مشرقی دار الفکر	مشرقی دار الفکر
امام علی (ع)	الادب العبدی	عربی	۳	۱۳۷۶	مشرقی دار الفکر	مشرقی دار الفکر
امام علی (ع)	آداب العقیلم	عربی	۳	۱۳۸۱	مشرقی دار الفکر	مشرقی دار الفکر
امام علی (ع)	جوهر تصوف	عربی	۲	۱۳۷۶	مشرقی دار الفکر	مشرقی دار الفکر
امام علی (ع)	الحسن	عربی	۳	۱۳۷۶	مشرقی دار الفکر	مشرقی دار الفکر
امام علی (ع)	البرق	عربی	۲	۱۳۷۶	مشرقی دار الفکر	مشرقی دار الفکر

اخلاق و فرهنگ، اخلاق و تبلیغات، به یک ضرورت اجتناب‌ناپذیر تبدیل شده و جامعه نسبت به رعایت اخلاق و نیز بی‌اخلاقی در هر کدام از حوزه‌های فوق، واکنش نشان می‌دهد.

منابع این علم، با توجه به گستردگی موضوعات آن، به راحتی در دسترس طالبان و پویندگان این علم نمی‌باشد. به همین دلیل، تولید چنین نرم‌افزاری ضروری می‌نمود.

نکته دیگر هم تعدد مکاتب اخلاقی و عرفانی و ظهور معنویات نوپدید و اساتید ناشایسته می‌باشد؛ افراد منحرفی که به جهت مطامع دنیوی و حب و بغض‌های نفسانی با مطرح کردن خود در زمره اساتید اخلاق و عرفان، سعی در منحرف کردن نوآموزان این مکتب دارند. از این رو، این نرم‌افزار می‌تواند کتابخانه جامعی برای جویندگان این علم و پژوهشگران حوزه اخلاق به شمار آید و از این حجم بالای منابع، به صورت یک کتابخانه عظیم استفاده کنند.

مهم‌ترین هدف تولید این نرم‌افزار، آن است که حجم بالایی از منابع اخلاقی در قالب کتابخانه ارائه شود و در نسخه دوم نیز مباحث اصلی اخلاقی به منابع مهم به صورت درختواره متصل گردد و به همراه قابلیت‌ها و ابزار پیشرفته پژوهشی در اختیار کاربران قرار گیرد.

تعریف

کتابخانه اخلاق اسلامی، همان‌گونه که از اسمش پیداست، نرم‌افزاری کتابخانه‌ای است که از چند بخش: کتابخانه، نمایش، جست‌وجو و کتب مرتبط تشکیل گردیده است در نسخه دوم

این اثر که با نام «دانشنامه اخلاق اسلامی» منتشر شده، علاوه بر گسترده شدن منابع کتابخانه، قالب برنامه هم به کتابخانه استاندارد ارتقا پیدا کرده است.

کتابخانه

بخش عمده و اصلی این برنامه، قسمت کتابخانه می‌باشد. در قسمت کتابخانه، مهم‌ترین منابع اخلاق اسلامی به دو

زبان فارسی و عربی با امکانات پژوهشی و جست‌وجوی ساده و پیشرفته ارائه گردیده است. تمامی این کتب به غیر از کتاب «علم الأخلاق إلی نيقوماخوس» ارسطو که به سیصد سال پیش از میلاد برمی‌گردد، در فاصله زمانی قرن اول هجری تا زمان معاصر نگاشته شده‌اند.

ناگفته پیداست که تاکنون کتاب‌های بسیاری در حوزه علم اخلاق اسلامی به دست علما و دانشمندان شیعه و سنی تألیف و تدوین شده و در طول سالیان متمادی، دامنه این مباحث گسترده‌تر شده‌اند. بخش کتابخانه نسخه یک این برنامه، شامل متن کامل ۳۶۳ عنوان کتاب در ۶۲۰ جلد، و نسخه دوم آن، حاوی ۴۴۵ عنوان کتاب در ۹۱۴ جلد می‌باشد. دامنه این کتب به طور عمده، موضوعاتی همچون: آداب، ادعیه، اندرز و حکایت، انسان‌شناسی، تربیتی، تلفیقی، حقوق، رذایل، عرفانی، عقلی، فضایل، فلسفه اخلاق و نقلی را شامل می‌شوند. آنچه بر ویژگی و کارآمدی برنامه افزوده است، امکان فیلتر و انتخاب هر کدام از این دامنه‌ها و مطالعه و تحقیق در یکی از موضوعات فوق می‌باشد.

در بخش کتابخانه، به‌خصوص نسخه دوم، تلاش شده کلیه منابع اخلاق اسلامی که در مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی آماده گردیده، در برنامه ارائه شود. بنابراین، گستره و تنوع منابع موجود در برنامه، بسیار قابل توجه است. این گستره، عبارت است از مهم‌ترین کتاب‌های مربوط به رویکردهای مختلف اخلاق اسلامی، از قبیل:

۱. اخلاق نقلی: مانند: نهج البلاغه، مجموعه ورام، مشکاة الأنوار،

الزهد، مصادقة الإخوان، غرر الحكم، بحار الأنوار، الكافي، شعب الإيمان، الأدب المفرد.

۲. اخلاق فلسفی: از قبیل: اخلاق نیکوماخوس، تهذیب الأخلاق، اخلاق ناصری، فصول منتزعه، رسائل اخوان الصفاء، التنبیه علی سبیل السعادة.

۳. اخلاق عرفانی: همچون: منازل السائرين، اللمع فی التصوف، قوت القلوب، رساله قشیریه، أوصاف الأشراف، رساله سیروسلوک منسوب به بحر العلوم.

۴. اخلاق تلفیقی: مانند: إحياء علوم الدين، المحجة البيضاء فی تهذیب الإحياء، أدب الدنيا والدين، الحقائق فی محاسن الأخلاق، الذريعة إلى مكارم الشريعة، جامع السعادات، معراج السعادة، روضة الأنوار عباسی، رياضة النفس.

۵. فضایل و رذایل: نظیر: مصباح الشريعة، الزهد، المحاسن، الورع، كتاب الصدق، أخلاق العلماء، أخلاق حملة القرآن، الخصال، صفات الشيعة، مصادقة الإخوان، الصداقة والصدق، أوصاف الأشراف.

۶. آداب: از قبیل: آداب و اخلاق در اسلام، آداب راز و نیاز به درگاه بی‌نیاز، آداب معاشرت از دیدگاه معصومان، اخلاق و آداب، آداب الصلاة.

۷. حقوق: همچون: رسالة الحقوق، المحاسن، مؤمن کیست؟ وظیفه‌اش چیست؟، تحف العقول، مکارم الاخلاق.

۸. فلسفه اخلاق: مانند: الأخلاق عند الإمام الصادق(ع)، الفلسفة الأخلاقية فی الفكر الإسلامي، الأخلاق عند كنت، اخلاق اسلامی و مبانی نظری آن.

۹. انسان‌شناسی: نظیر: النفس والروح و شرح قواهما، سعادت از نگاه فارابی، تفصیل النشأتین و تحصيل السعادتین، التربية الروحانية، النفس.

۱۰. ادعیه: از قبیل: صحیفه سجادیه، عدة الداعی، البلد الأمين، الإقبال، فلاح السائل، زهرة الرياض و نزهة المرتاض.

۱۱. پند و اندرز: همچون: بلوهر و بوادسف، التوابین، توبه‌کنندگان، ینبوع الأسرار فی نصائح الأبرار.

۱۲. تربیتی: مانند: توحید مفضل، آداب النفوس، الرعاية لحقوق الله، الوصايا، أدب النفس، رياضة النفس.

از دیگر امکانات کتابخانه، امکان فیلتر و مشاهده اختصاصی کتب یک مؤلف خاص، و همچنین فیلتر نمودن کتب با توجه به مذهب مؤلف و زبان کتاب‌ها می‌باشد.

بررسی نسخه یکم

همان‌گونه‌که عنوان شد، پراکندگی کتب اخلاقی در بین نرم‌افزارهای مختلف و احساس نیاز و تقاضای کاربران، مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی نور را بر آن داشت تا یک نرم‌افزار مستقل در مورد اخلاق اسلامی تولید نماید. بنابراین، نسخه اول این نرم‌افزار، در سال ۱۳۹۴ تولید شد و در اختیار کاربران قرار گرفت.

این نسخه از برنامه، دارای امکانات متنوعی است که در ذیل به مهم‌ترین آنها اشاره می‌کنیم:

– کتابخانه

قسمت کتابخانه، با ۳۶۳ عنوان کتاب در ۶۲۰ جلد آماده‌سازی و ارائه شده است. ۲۰۰ عنوان از این کتب، عربی و ۱۳۴ عنوان، فارسی و ۲۹ عنوان آن هم عربی و فارسی می‌باشد. از قابلیت‌های قسمت کتابخانه، امکان دسته‌بندی و فیلتر کتب به صورت موضوعی، متن و ترجمه، زبان و قرن و نیز ایجاد دامنه انتخابی کاربر می‌باشد.

– جست‌وجو

جست‌وجوی ریشه‌ها، کلمات و عبارتهای موجود در منابع

بخش کتابخانه نسخه یکم این

برنامه، شامل متن کامل ۳۶۳

عنوان کتاب در ۶۲۰ جلد، و

نسخه دوم آن، حاوی ۴۴۵

عنوان کتاب در ۹۱۴ جلد

می‌باشد. دامنه این کتب به طور

عمده، موضوعاتی همچون:

آداب، ادعیه، اندرز و حکایت،

انسان‌شناسی، تربیتی، تلفیقی،

حقوق، رذایل، عرفانی، عقلی،

فضایل، فلسفه اخلاق و نقلی را

شامل می‌شوند

با عنوان «دانشنامه اخلاق اسلامی» به جامعه اخلاقی و اخلاق پژوهان تقدیم گردید. این برنامه، دارای چند ویژگی ممتاز نسبت به نسخه قبلی می‌باشد.

اولین و مهم‌ترین ویژگی نسخه دوم، پژوهش نوینی است که توسط پژوهشگران گروه اخلاق درباره موضوعات و سرفصل‌های مهم علم اخلاق و اتصال آن سرفصل‌ها به منابع مهم و معتبر اخلاقی انجام شده است. این پژوهش،

با عنوان فهرست جامع یا دانشنامه اخلاق اسلامی ارائه گردیده که توضیحات آن در مقاله‌ای با همین عنوان آمده است (ر.ک: مقاله «دانشنامه اخلاق اسلامی ۲: گامی در گسترش دانش اخلاق» در همین شماره).

ویژگی دوم، افزایش منابع کتابخانه است که بیش از ۸۰ عنوان کتاب اخلاقی نسبت به نسخه اول در این نسخه اضافه شده است. تعداد منابع این نسخه، ۴۴۵ عنوان کتاب در ۹۱۴ جلد می‌باشد که ۲۳۲ عنوان آن، عربی و ۱۷۰ عنوان آن، فارسی و ۴۱ عنوان آن، عربی - فارسی می‌باشد.

سومین ویژگی ممتاز این نسخه، رابط کاربری برنامه است که در قالب کتابخانه استاندارد ارائه شده است که جدیدترین دستاورد مرکز نور به شمار می‌رود (برای اطلاع از جزئیات قالب کتابخانه استاندارد، ر.ک: نعمت‌اللهی، «شاخص‌های فنی و پژوهشی نرم‌افزار جامع فقه»، ره‌آورد نور، ش ۷۰: ۲۳).

البته در نسخه دوم، به جهت مشکلاتی همچون مالکیت معنوی، تعداد ۷ عنوان از منابع از کتابخانه که در نسخه اول وجود داشتند، حذف شدند؛ ولی در عوض، تعداد ۸۸ عنوان کتاب به منابع کتابخانه‌ای نسخه دوم اضافه شده است.

چشم‌انداز برنامه

با وجود تلاش‌های بسیار و اضافه‌شدن منابع مهم اخلاقی به برنامه، هنوز منابع برنامه دارای کاستی است؛ کاستی‌هایی ناشی از دست نیافتن به پاره‌ای از کتب چون: اخلاق منصوری، لوازم

کتابخانه به صورت ساده و پیشرفته با امکان محدود و فیلتر کردن دامنه جست‌وجو با همان دسته‌بندی‌های موجود در قسمت کتابخانه و نیز جست‌وجو در متن کتاب جاری، از قابلیت‌های مشترک و عمومی برنامه‌های نور است.

- کتب مرتبط

از دیگر قابلیت‌های مفید این برنامه، بخش «کتب مرتبط» است که امکان ارتباط بین کتاب‌ها و شرح یا ترجمه آنها را فراهم می‌کند.

این بخش، از دو پنجره اصلی تشکیل شده است. آن دسته از کتب برنامه که دارای شرح یا ترجمه هستند، در پنجره بالا نمایش داده می‌شود. هریک از عبارات متن که دارای شرح یا ترجمه باشند، با علامتی ویژه مشخص شده‌اند و با کلیک کردن بر این علامت‌ها، شرح یا ترجمه مربوط به عبارت جاری، در پنجره پایین متن به نمایش درمی‌آید.

قسمت آیات در کتب، کتاب‌شناسی اجمالی و تفصیلی، مقایسه، لغت‌نامه، قرآن، یادداشت، انتقال به ورد، امکان چاپ متن جاری یا منتخب، تغییر رابط کاربری به سه زبان فارسی، عربی و انگلیسی از جمله امکانات و قابلیت‌های دیگر این برنامه می‌باشند که در اکثر نرم‌افزارهای مرکز نور موجود هستند.

بررسی نسخه دوم

بعد از انتشار نسخه اول کتابخانه اخلاق و استقبال کاربران از این برنامه، در سال ۱۳۹۸ نسخه دوم کتابخانه اخلاق اسلامی

در حوزه دیجیتال و نرم‌افزاری، تا قبل از این برنامه، هیچ نرم‌افزار جامعی در مرکز و یا خارج از مرکز در حوزه اخلاق اسلامی وجود نداشت. در مرکز البته شماری از کتاب‌های مرتبط با اخلاق اسلامی، متناسب با موضوع آنها، در نرم‌افزارهای مختلف، از قبیل کتابخانه جامع الأحادیث، حکمت اسلامی، عرفان و نورالجنان به کاربران نرم‌افزارهای نور عرضه شده بود؛ ولی چون پراکندگی آنها ذهن را می‌آزارد، تولید یک نرم‌افزار مستقل و جامع در این حوزه در دستور کار قرار گرفت که بحمدالله تاکنون دو نسخه از آن تولید شده است

منابع کتابخانه، توسعه درختواره و ارتقای منابع آن و نیز ایجاد قسمت چندرسانه‌ای برای صوت و کلیپ‌های اخلاقی می‌باشد. برای این مهم، لازم است منابع، متون و صوت‌های جلسات علمای اخلاقی تهیه و تدوین شوند. مطالعه و پژوهش برای توسعه سرفصل‌های اخلاقی، در دستور کار گروه اخلاق قرار گیرد و دست آخر، منابع مهم اخلاقی شناسایی و در جهت گسترش منابع درختواره اخلاق به کار گرفته شوند. ■

منابع

۱. انصاریان، حسین. ۱۳۸۳ش. ترجمه قرآن. قم: اسوه، چاپ اول.
۲. حاجی خلیفه، مصطفی بن عبدالله. بی تا. کشف الظنون عن أسامی الکتب والفنون، بیروت: دار إحياء التراث العربی، چاپ اول.
۳. صبحی صالح. ۱۴۱۴ق. نهج البلاغة. قم: مؤسسه دار الهجرة، چاپ اول.
۴. طبرسی، حسن بن فضل. ۱۴۱۲ق. مکارم الأخلاق. قم: الشریف الرضی، چاپ چهارم.
۵. مطهری، مرتضی. ۱۳۸۴ش. مجموعه آثار شهید مطهری. ۳۰ جلد، تهران: صدرا، چاپ هفتم.

الإشراق معروف به اخلاق جلالی، اخلاق عالم‌آرا معروف به اخلاق محسنی، جواهر الأسرار معروف به اخلاق محسنی، ترتیب السعادات مسکویه رازی و نیز ناشی از عدم اجازه نشر الکترونیکی پاره‌ای دیگر از آثار همچون: خودشناسی برای خودسازی، اخلاق در قرآن، زینهار از تکبر، پندهای امام صادق(ع) به رهجویان صادق، مبادی اخلاق در قرآن، مراحل اخلاق در قرآن، ادب توحیدی انبیا در قرآن، سیره پیامبران در قرآن، صورت و سیرت انسان در قرآن، مفاتیح الحیاة، شناخت انسان در تصعید حیات تکاملی، تفسیر و نقد و تحلیل مثنوی، ترجمه و تفسیر نهج البلاغه، کودک از نظر وراثت و تربیت، جوان از نظر عقل و احساسات، بزرگسال و جوان از نظر افکار و تمایلات، نور هدایت، جمال آفتاب، مصنفات افضل‌الدین محمد مرقی کاشانی، گوهر مراد، المحاسن و ترجمه الحیاة. إن شاءالله، در نسخه‌های دیگر، با افزوده شدن این منابع، بر غنای محتوایی برنامه افزوده شود.

همچنین، در نسخه‌های آینده، از صوت درس‌ها و جلسات متعدد اخلاقی که از علما و بزرگان اخلاقی به یادگار مانده است، در جهت غنای هرچه بیشتر برنامه استفاده خواهد شد. ایجاد پایگاه جامع اخلاق و تهیه نسخه اندرویدی برنامه برای استفاده‌ی کاربران موبایلی نیز امری لازم و ضروری به نظر می‌رسد.

سخن پایانی

با توجه به مطالب عنوان شده، آنچه می‌توان برای نسخه‌های بعدی نرم‌افزار اخلاق اسلامی متصور بود، ارتقای برنامه در سه محور: